

Csizmadia Ervin

A visszatérő magyar séma

Miért fullad ki harminc év után minden politikai rendszerünk?

A 2022. április 3-ai választások előtt talán iránytévesztés a címben és az alcímben jelzett témáról elmélkedni, hiszen a kérdés voltaképp nagyon egyszerű: marad-e vagy változik a kormányzati felállás. Ha ezen a kérdésen mégis túllépünk, akkor a február 24-én kirobbantott orosz háború tűnik a szemünkbe, s ennek kapcsán azt latolgathatjuk,

info@meltanyosság.hu

www.meltanyosság.hu

0630-311-1701

1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.

hogy a külpolitikai fejlemények mennyire lesznek hatással a választás utáni magyar politikára.

Ebben a dolgozatban sem az az előbbi (mondhatni: aktuálpolitikai), sem az utóbbi (háborús) metszetet nem helyezük előtérbe, hanem a magyar politika egy ritkán elemzett vetületével foglalkozunk. Ez pedig az, hogy a magyar politika egy ritkán elemzett sajátosságára irányítjuk a figyelmet. Ezt a politikai rendszerek *időtartamának* nevezhetjük. Az lesz dolgozatunk fő állítása, hogy Magyarországon nagyon különböző rendszerek voltak a történelemben, de van egy közös tulajdonságuk: körülbelül harminc éves időtartam adatott nekik, s ennyi idő elteltével az egyes rendszerek vagy megbuktak, vagy komoly destabilizálódáson mentek keresztül. Ha a történetet a mai idők felől nézzük, akkor – 1990-es kezdettel számolva – 2020-ban telt el a harminc év, és talán nem túlzás azt állítani, hogy a mai helyzetben is jelentősnek mondható a destabilizálódás, de legalábbis a polarizáció.

Áttekintésünkben az úgynevezett *belső összehasonlítás* módszerével élünk, és a magyar történelem különböző politikai rendszerei közötti kapcsolatokat, folytonosságokat helyezük a vizsgálat középpontjába. Négy rendszert vonunk be vizsgálatunkba: a dualizmust, a Horthy-korszakot, a Kádár-rendszert és az 1990-ben létrejövő demokratikus periódust. Talán meglepő következtetésre jutunk majd: szinte valamennyi rendszer a harmadik évtizede végére olyan válságjelenségeket produkál(t),

amely a rendszerek indulásakor nem volt várható. Sőt: az egyes rendszerek lényegéhez tartozik, hogy éppen az előzőekben megismert válságokat akarták leküzdeni.

Különböző politikai rendszerek összehasonlíthatósága

A hazai politikatudományi gondolkodásban ritkán előkerülő téma, hogy miképpen következnek egymásból a magyar politikatörténet ideológiailag nagyon különböző rendszerei. Ha a kérdés felmerül, akkor inkább a diszkontinuitásra helyeződik a hangsúly, arra tehát, hogy a dualizmus mennyiben volt más, mint az azt megelőző rendszer; hogy a Horthy-rendszer hogyan tagadta meg a dualizmust; a Kádár-korszak a Horthy-rendszert; és az 1990-es demokrácia lényegében (hiszen az új rendszer kiépítése egybeesett a „történelem végével”) az összes előzőt.

Érdemes azonban szemléletet váltanunk, és felvetnünk annak a kérdését, hogy a különbözőségek mégis milyen *hasonlóságokat* takarnak. Sok ilyen hasonlóságot mutathatnánk ki. Jó néhány évvel ezelőtt például [szociológusok](#) a magyar politikatörténet *magatartási folytonosságára* hívták fel a figyelmet, de a nyugat-európai politikatudománynak is van egy [nagyon masszív ága](#), amely a prekommunista hagyományok továbbélését alapvetőnek tekinti demokratikus korszakokban is. Ebben az írásban egy speciális szempontot vetünk fel: az egyes rendszerek *hosszúságát*.

A történeti tények a következők. A vizsgálatunkba bevont első rendszer, a dualizmus, 1867-ben jött létre. A rendszer 1918 végén szűnt meg, de válságjelenségei körülbelül harminc éves működés után, az 1890-es évek végén jelentkeztek. A Horthy-korszak 1919 őszén épül ki, és meg sem éri a harminc évet, merthogy 1944 októberében vége lesz. A Kádár-rendszer 1956 novemberének elején jön létre és egészen 1990 tavaszáig tart, de agóniája bőven beletorkollik a harminc éves „korszakhatárba”, hiszen 1986 körül a rendszer már elég mély válságban volt. Az 1990-ben induló rendszer pedig 2020-ban érte el működésének harmincadik évét, és erre sem mondhatjuk, hogy a rendszer ne lenne tele problémákkal.

Természetesen a harminc éves „bűvös” határt nevezhetnénk véletlennek is. De nem lenne szerencsés, ha így tennénk. Mert valamilyen rendszerspecifikumot, törvényszerűséget látunk abban, hogy az induló modell három évtized után kifulladás és válságba torkollik. Figyeljünk tehát arra, hogy van-e valamilyen magyarázó elvünk arra, hogy éppen harminc év után kezdenek kimerülni a magyar politika nagy rendszerei.

Az első magyarázó elvünk maga az *induló* modell. Ez a négy korszakban nagyon más, de egyben közösek: viszonylagos zártságban tartják a politikát. A dualizmusban az Ausztriához való viszony; a Horthy-korszakban a trianoni határok felülvizsgálata; a Kádár-korban a szovjet érdekszférához való kapcsolódás minden mást felülíró felül író faktor – azaz a modellnek rendkívül csekély a rugalmassága,

s voltaképpen nem fejleszthető. A dualizmusban például felléptek politikai pártok, amelyek a közjogi alapon álló rendszert szerették volna *fejleszteni*, de a korszak vezető erői ezt tűzön-vízen akadályozták, és a dualizmus fejlesztését főben járó veszélynek tekintették. A Horthy-korszakban sem születhetett olyan irányzat, amely el akart/tudott volna szakadni a Trianon-paradigmától, nem is beszélve a Kádár-rendszerrel, amelynek csak a legvégén jelenhettek meg olyan irányzatok, amelyek már nem csak a modell csekély mértékű finomításában, hanem a modelltől való kilépésben keresték a megoldást. Az 1990 utáni demokrácia látszólag eltér ezektől az esetektől, merthogy nincs neki a korábbiakhoz hasonló *feszes* induló modellje. Ha csak a demokráciát nem tekintjük olyan induló modellnek, amely viszonylag zárt pályára helyezi a szereplőket. Ha azonban az elmúlt harminc évet egyben nézzük, akkor arra kell jutnunk, hogy a demokratikus rendszer sem mutat megfelelő rugalmasságot, ami konkrétan azt jelenti, hogy nem bírta el a demokrácia mibenlétéről folytatott mélyreható vitát. Így tehát azt kell mondanunk, hogy a magyar politika meglehetősen *zárt* rendszereket produkál visszatérően, és ezek a zárt rendszerek nem nagyon tudnak belülről változni és továbbfejlődni.

Ennek köszönhető, hogy a gyenge innovativitást produkáló rendszerek induló modellje nem változik kellőképpen, illetve a belső változások köré nem szervezhető megfelelő konszenzus. Ha ismét történeti léptékben nézzük a dolgot, akkor azt látjuk, hogy a dualizmus induló modellje intézményesíti ugyan az osztrák és a magyar fél közötti

megegyezést, de ezen túlmenően nem tud kellő mennyiségű innovatív mechanizmust létrehozni, s így az 1890-es évekre már egy állóháború jön létre a politikailag releváns szereplők között. A Horthy-korszak induló modellje a 30-as években ugyancsak szenved a megújulásképtelenségtől, a Kádár-rendszer pedig a harminc évben minimum huszonötöt tölt el egy egyoldalú modell-menedzselésben és csak az 1980-as évek második felében jut el oda, hogy „kilépjen” a modellből és egy új modell (a nyugati) felé orientálódjon.

Belpolitikai tényezők a rendszerfejlődésekben

Ha igazunk van abban, hogy a magyar politikai fejlődésnek van egy sajátos mintázata, akkor egy további kérdés annak megválaszolása, hogy ez milyen *belpolitikai* tényezőknek köszönhető (az is fontos persze, hogy milyen *külpolitikai* magyarázó elveink vannak, de erről majd a következő részben).

Belpolitikai tekintetben minden mást megelőzőnek a rendszer fenntartására szakosodott *eliteket* kell megemlítenünk. Ha ugyanis elfogadjuk azt a tételt, hogy valamennyi rendszerünknek van egy induló modellje, akkor ehhez szervesen hozzá tartozik, hogy lenniük kell olyan eliteknek, amelyek ehhez illeszkednek, és feladatuknak a rendszer voltaképpen *fenntartását* tekintik. Ez a pártpolitika szintjén megteremteni a lényegében egypártinak tekinthető *hosszú ciklusú* kormányokat. Nem lehet véletlen ugyanis, hogy a dualizmus kormánypártja harminc évig (1875 és 1905 között) leválthatatlan.

Az sem lehet a vakszerencse következménye, hogy a Horthy-korszakban végig a keresztény-nemzeti erők, a Kádár-rendszerben pedig az MSZMP kormányoz. Miként arra is fel kell figyelnünk, hogy bár az 1990-es demokrácia rövid ciklusú váltógazdálkodásokkal indul, de ez már 2006-ban megtörik, amikor az MSZP-SZDSZ páros egymás után a második ciklusát kezdi el. A Fidesz 2010 utáni tizenkét éve tehát nem a kivétel, hanem – mondhatni – a szabály. A magyar politika releváns szereplői, akár tudják ezt, akár nem, egy történelmileg jól kondicionált pártmodellt intézményesítenek.

Ugyanakkor ez a jól intézményesítettség a magyar politikai rendszerek végzete is. Merthogy a dualizmusban, az 1890-es évek végén az ellenzékben lévők egyre nehezebben viselik kirekesztettségüket. A dualista közélet sok mindent kitalál a feszültségek enyhítésére (például ellenzéki képviselők, sőt egész pártok kooptálását a kormánypártba), de ezek a megoldások csak időleges eredményt hoznak, s a feszültségek nem hogy csökkennek, de még nőnek is. Harminc évvel a kiegyezés megkötése után a magyar politika lázas forrongásba jut, és ettől kezdődően a rendszer végső hanyatlásáig csak rövid időszakokra sikerül csillapítani a feszültséget.

Ugyancsak nincs esélye hatalomra kerülni a Horthy-korszak ellenzékének sem. Vannak ugyan kedvezőnek tűnő pillanatok például egy szélesebb alapú, akár koalíciós kormányzásra (mondjuk 1931-ben, Bethlen István bukásakor), de ezeket a pillanatokot sem akkor, sem később nem sikerül kihasználni,

és az ellenzék elégedetlensége nőttön nő. Ráadásul a kormányoldal fölényét azzal is sikerül stabilizálni, hogy a *fiatal* nemzedékek a kormánypárt bővkörében maradnak végig. Nagyon érdekes generációs törésvonalakra [mutat rá](#) például a korszak közismert politikai szociológusa. A Kádár-korszakban egy ideig esély sincs arra, hogy ellenzék képződjön, de a 80-as évek végén, amint az ellenzék szervezettebben fellép, vége is lesz a rendszernek. Az 1990 utáni rendszerben is előjön ez a tradicionális probléma, mégpedig 2010 és 2022 között. Közismert, hogy az ellenzéki pártok 2010 óta milyen belső problémákkal küzdöttek, és csak a 2019-es önkormányzati választások nyomán jutottak olyan helyzetbe, hogy reális esélyük legyen hatalomra kerülni.

A négy rendszernek közös eleme tehát, hogy felborulnak a kormányzás-ellenzékiiség sémái, nem alakul ki megfelelő váltógazdaság, s ezért a felek állóháborúra rendezkednek be. Az állóháborúnak azonban van egy – ugyancsak ritkán elemzett – generációs aspektusa is. Azért jut ugyanis valamennyi rendszer harminc év után válságba, mert az *induló* nemzedék politikai élettartama egy emberöltőnyi időre elegendő, viszont mivel ugyanazok birtokolják végig a hatalmat, lehetetlenné válik bármilyen alternatíva kipróbálása. Így tehát egy generáción *belüli* küzdelem áll a rendszerek elfáradása és a konfliktusok kiéleződése mögött. A dualizmusban például nem lehet a liberalizmussal azonos szintre emelni a konzervativizmust. Egy példával élnénk.

Hiába kitűnő gondolkodó Asbóth János (akit az 1990-es rendszerváltás idején újrafelfedeztek nálunk), a konzervatív ideológia egyáltalán nem volt népszerű. Ebből pedig az következik, hogy konzervatív *pártnak* sincs esélye. A Horthy-rendszerben a keresztény-nemzeti ideológiának nincs alternatívája, a Kádár-rendszerben pedig a kommunista-szocialista ideológiának. Rendkívül tanulságos, hogy az 1990 utáni rendszer demokratikus ideológiája is kanonizálódik 2010 után, amikor Orbán Viktor miniszterelnök az *illiberális* demokrácia mellett teszi le a voksát. Természetesen az illiberális demokrácia szlogenje nem oka, hanem következménye valaminek, annak, hogy a magyar jobboldal a *liberális* demokrácia keretei között nem látta továbbfejleszhetőnek a rendszert, ezért létrehozta a maga fejleszhetőnek gondolt rendszerét. Nem véletlen, hogy [egy magyar kutató](#), Scheiring Gábor a Fidesz-korszakot a fejlesztő állam kategóriájával írja le, szemben a baloldali-liberális versenyállammal.

Egy megcsontosodott belpolitika struktúrával állunk tehát szemben, amely – 1990-es rendszerváltás ide vagy oda – teljes mértékben előhívja a releváns szereplőknek a régi időkre emlékeztető attitűdjeit. A helyzet lényege, hogy a szereplők „tudják és teszik”, azaz: fenntartják a régi szerepsémákat, köztük azt, hogy az induló modellt a végletekig feszítik és egymást nem tudják *elismerni*. 1897-ben már erős obstrukció van a parlamentben, és a kormánypárt semmiben nem ért egyet az ellenzékkal. A Horthy-korszak ugyan nem éri meg a harminc évet,

de már a rendszer húszt éves évfordulóján is nagyon erős konfliktusok vannak. A Kádár-rendszerben 1986-ban már szocializmus-fejlesztő modelleket dolgoznak ki a politológusok; 2020-ban pedig a bal-liberális ellenzék rendszerellenzéknek tekinti magát, és ha nyer 2022-ben újabb rendszerváltás akar.

Külpolitikai tényezők a rendszerműködésekben

Természetesen hibáznánk, ha csak a belpolitikai tényezőket vennénk számba. Nagyon fontos ugyanis, hogy az egyensúlytalan belpolitika fennmaradásának vannak külpolitikai okai is. A dualizmusban ez a külpolitikai ok, hogy az osztrák fél nem bízik az ellenzékben és emiatt egészen az 1890-es évek végéig az ellenzék „külpolitikai árva”. Az obstrukció időszakában azonban már felmerül – s éppen a kormánypárti parlamenti erőszak alkalmazása miatt –, hogy talán a királynak át kellene helyeznie a hangsúlyt az ellenzékre vagy annak bizonyos elemeire. Ez aztán majd csak 1906-ban realizálódik, amikor a teljes ellenzék kormányra kerül, hogy aztán pár év alatt leszerepeljen és visszaálljon a korábbi felállítás. A Horthy-korszakban Magyarország független nemzetállam, és hosszú idő óta először önálló külpolitikát folytathat. Ám ekkor ütközik ki az, hogy a hosszú birodalmi létezés mennyire nem hozott létre valamilyen reális külpolitikai szemléletet. A korszak szerzői nagyon sokat írtak erről a hiányosságról, amit nem is sikerült orvosolni. A Trianon-komplexus pedig olyan erős volt, hogy minden külpolitikai skrupulust felülírt.

Így az egyébként nem feltétlen akart német orientáció végig megvolt a külpolitikában, már csak azért is, mert az angol, a francia vagy épp a szovjet orientáció nem volt realitás. A Kádár-korszak ugyancsak egy egyoldalú nagyhatalmi alávetettségben indul, ami aztán a 80-as években enyhül, és a késő Kádár-korszak voltaképpen egy [nyugatos orientációt](#) hoz a felszínre. Egy elemző [kettős függőségről beszél](#), ami azt jelenti, hogy a „hivatalos” szovjet függés mellett informálisan megjelenik a Nyugat-függés. Ez a Nyugat-függés lesz aztán a rendszerváltás utáni korszak vezető ideológiája egészen addig, amíg – az 1990-es évek végétől – a magyar jobboldal nem akarja „továbbfejleszteni” a rendszert, ami ebben az esetben a külső függés relativizálását jelenti. Orbán Viktornak a 2000-es években elmondott tusnádfürdői beszédei világosan jelzik, hogy itt egy tudatos „függőség-pluralizálásról” van szó, vagy másképpen az induló modell átalakításáról.

Arra jutunk tehát, hogy a belpolitikai szereplők viadala mögött mindig ott állnak a külpolitikai tényezők is, s a belpolitikai cselekvések mögött a külpolitikai erőviszonyok megváltozása is ott áll. A dualizmusban egy osztrák fókuszú külpolitika helyett akart az ellenzék egy magyar fókuszút. A Horthy-korszakban az ellenzék nagy része elutasította a német orientációt, de nem tudott vele szemben egy hatékony külpolitikai alternatívát állítani. A Kádár-rendszerben az ellenzék megjelenése összekapcsolódik a nyugatos orientációval, de ez csak magához a rendszerváltáshoz elég,

a rendszer tartós működtetéséhez nem. A Fidesz 2010 után egy másfajta orientációt intézményesít, amelyet ismét csak a *nemzeti függetlenség* eszméjével lehet jellemezni.

Ily módon tehát láttuk: mind a bel-, mind a külpolitika olyan terepek, ahol az induló rendszereknek nincs módjuk az aszimmetrikusan elhelyezkedő elitek között tartós békét teremteni. Így valamennyi rendszer törvényszerűen jut el oda, hogy az induláskor stabilnak tűnő keretek kimerülnek, a kormányzók elfáradnak, de ellenzékük nem eléggé potens, hogy meg tudja újítani a rendszert.

A „bűvös harminc év” átléphetősége

A fentiekkel a magyar politikatörténet sémájának állandóságára szeretnénk volna rámutatni. Természetesen más országok fejlődésének is vannak sémái, ami azt jelenti, hogy másutt is vannak visszatérő-ismétlődő mintázatok. Egy *külső* komparatív vizsgálat például éppen azt is kimutathatná, hogy harminc éves egybefüggő periódus után más országokban is radikális *váltások* történnek. Egyelőre azonban ilyen összehasonlító vizsgálatok nem állnak rendelkezésünkre. Így be kell érnyünk azzal, hogy az elmondottakat a féle magyar specialitásként értelmezzük. Egyetlen kérdést tennénk még fel a végén: vajon a mostani rendszer is beletorkollik-e egy, a régiekéhez hasonló végbe?

Ha pusztán a számoknál maradunk, akkor azt mondhatjuk: a dualizmus közel ötven, a Kádár-rendszer harmincnégy évet ért meg, tehát mindkettő hosszabb volt, mint a mai rendszer.

De megállapítottuk, hogy a dualizmus harminc év után már nem tekinthető fejlődőképesnek, s hasonló volt a helyzet a Kádár-rendszerrel is. Ugyanakkor azt is megemlítettük, hogy valamennyi rendszer szerette volna meghaladni a korábit, de mindegyik csak átmenetileg tudta.

Az 1990-es demokrácia az egész magyar történelemre ígért gyógyírt, de arra kell rájönnünk, hogy a történelem erősebb, mint bármilyen történelem-mentesítő utópia, és a régi politika sémák és mechanizmusok jelen vannak ma is. A mostani rendszer immár harminckét éves, és azt mondhatjuk biztosan róla, hogy ha az ellenzék nyeri a soron lévő választást, *biztosan* újabb rendszerváltás jön. Ha így lesz, elindulhat egy új rendszer, s ismét létrejöhet egy másik harminc éves periódus. Ennél azonban jobb lenne, ha az új rendszerek a jövőben nem újabb és újabb rendszerváltásokkal dőlnének meg, hanem evolutív módon, nem forradalmi átalakításokkal fejlődnének. Ez esetben – s csak ebben az esetben – lehet majd arról beszélnünk, hogy a (magyar) történelemnek – a maga ismétlődő sémáival – vége van. Amíg nem így lesz, a magyar történelem ezer formában, szereplőkkel, bel- és külpolitikai orientációkkal itt marad velünk és a végtelenségig ismétlődik.